

IMKONIYATI CHEKLANGAN SHAXSLAR UCHUN TIKUVCHILIKNI O'RGATISH

Muhammadiyev Obidjon

Toshkent imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan 1-son kasb hunar maktabi, Tikuvchilik yo'nalishi Maxsus fan o'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada inklyuziv ta'limni rivojlantirish va tikuvchilikni rivojlantirish keng yoritildi. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish davlat, jamiyat va imkoniyati cheklangan bolalar hamda ularning ota-onalari manfaatlariga xizmat qiladi, deb hisoblayman. Maktab, kollej, litsey yoki oliy o'quv yurtlaridagi o'quv jarayoni nafaqat bilim olish, balki muloqot qilish, ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish va natijada ijtimoiy hayot bilan tanishtirishdan iboratdir. Bu butun jamiyatning nogiron bolalar va kattalarga nisbatan ijobiy munosabatini o'zgartirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Ushbu maqolada shu shunga doir ko'plab kerakli fikrlar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Inklyuziv ta'lim, davlat, o'quvchilar, imkoniyati cheklangan bolalar, autism, BMT*

Yaqinda Xalq ta'limi vazirligi «Nogironligi bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi prezident qarori loyihasi va O'zbekistonda 2030 yilgacha inklyuziv (integratsiyalashgan) ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini muhokamaga qo'ydi.

Mazkur qaror loyihasi va konsepsiyaning muhokamaga qo'yilganini nogironligi bo'lgan bolalarning ijtimoiy muhofazasi, ta'lim olishi va ularni jamiyatimizga qo'shish borasidagi salmoqli qadam, deb baholash mumkin. Shu bilan birga, qaror va konsepsiyada qator tushunmovchiliklar mavjud bo'lib, taklif etilayotgan choralar inklyuziv (uyg'unlashgan) ta'lim tamoyillariga to'liq mos kelmasligi mumkin.

Qaror loyihasiga muvofiq, 2021 yil 1 sentyabrdan boshlab hududlarda bittadan umumta'lim maktabida sinov tariqasida «jismoniy yoki psixik rivojlanishida turli nuqsoni hamda davolanishga va sog'lomlashtirishga muhtoj bo'lgan bolalar uchun alohida tayanch korreksion sinf» ochilishi rejalashtirilgan.

Shuningdek, har bir sinovdagi umumta'lim maktabida shtat jadvalida bir nafar defektolog o'rni ajratiladi.

Ammo, qaror loyihasida foydalanilgan terminologiyadan aynan qaysi turdagi nogironligi bo'lgan bolalar nazarda tutilgani noaniqligicha qolmoqda. Bolalarda turli xil nogironlik holatlaridan kelib chiqqan holda, turli xil tana funktsiya buzilishlari bo'lishi mumkin, ya'ni jismoniy, aqliy, ruhiy yoki sensor (ko'rish va eshitish).

Mazkur nogironlik holatlaridan kelib chiqqan holda, bolalarning ehtiyojlari ham tubdan farq qiladi.

Misol uchun, jismoniy imkoniyati cheklangan bolaga umumiy maktabda pandus o'rnatilishi va boshqa oqilona qulayliklar yaratish orqali maktab binosini moslashtirishning o'zi kifoya qilsa, ko'zi ojiz bola uchun bu maxsus Brayl yozuvidagi

darsliklar va moslamalar, kar va zaif eshituvchi bolalar uchun imo ishora tili xizmati va o'qishda qiyinchiligi tufayli alohida ehtiyojlarga ega bolalar uchun bu qo'shimcha tyutor (inglizcha tutor — «pedagog-murabbiy») xizmati demakdir.

Bir tasavvur qilib ko'raylik. Keyingi yil 1 sentyabrdan boshlab ma'lum bir hududning umumta'lim maktabida nogironligi bo'lgan bolalar uchun alohida birinchi «N» sinfi tashkil qilindi. Autizmi bo'lgan bolaning otasi Farhod Ortiqboyevning fikricha, bu «davlat ichidagi davlat bo'lib» inklyuziv ta'lim tamoyillariga zid keladi va bolalarni ularning nogironlik holati bo'yicha ajratish bo'lib qoladi.

BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyasiga muvofiq, inklyuziv ta'lim (fransuzcha «inclusif» — «o'ziga qo'shgan» so'zidan) — nogironligi bo'lmagan bolalarning nogironligi bo'lgan bolalar bilan birgalikda o'qitilishi deb hisoblanadi.

Ko'pgina davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, ommaviy maktabdagi maxsus sinflar bolalar jamoatchiligi tomonidan qabul qilinmaydi.

To'g'ri, ba'zi davlatlarda shunday tajribalar amalga oshirilgan bo'lib, birinchi nogironligi bo'lgan bolalar uchun alohida sinflar tuzilib, keyin asta-sekin ular umumiy sinflarga qo'shilgan. Bunday yondashuv bolalarning muloqot qilishlariga imkoniyat yaratishi mumkin, lekin ularning o'zaro muloqoti o'qish jarayonidan tashqarida cheklangan bo'lib qoladi.

Jismoniy imkoniyati cheklangan bolalar umumiy maktabda uyg'unlashgan sharoitda ta'lim olishlariga hech qanday to'siq bo'lishi mumkin emas, chunki ularning aqliy salohiyatlari cheklanmagan.

Ular duch keladigan asosiy to'siqlar – bu maktab binosining moslashtirilmagani hamda maktab rahbariyati, o'qituvchilar va nogironligi bo'lmagan o'quvchilarning otanalari tomonidan salbiy va kamsituvchi munosabati.

Ko'pchilik jismoniy nogironligi bo'lgan bolalar umumiy maktablarga qatnay olmagan tufayli uy sharoitida sifatsiz ta'lim olishga majbur bo'lmoqdalar. Muammo bu yerda bolaning jismoniy holatida emas, balki umumiy maktablarda sharoitlar yaratilmaganida.

Davlat tomonidan ajratilgan 2 foiz kvota asosida I va II guruh nogironligi bo'lgan talabalar oliy ta'lim muassasalariga imtiyozli ravishda o'qishga qabul qilinganidan so'ng, bir qator to'siqlarga duch kelishdi. OTMLar o'quv binolarida sharoitlar bo'lmagani tufayli, alohida nogironligi bo'lgan talabalar uchun akademik guruhlar tashkil qilindi.

Bu muammoni hal etish uchun qaror loyihasida OTMLarning o'quv binolari va talabalar yotoqxonalarida nogironligi bo'lgan talabalar uchun shart-sharoitlar yaratilishi ko'zda tutilgan.

Ammo, OTMLarga yuklanayotgan majburiyat umumta'lim maktablariga taalluqli emasmi?

«O'zbekiston Respublikasida nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risida»gi qonunga muvofiq, nogironligi bo'lgan shaxslarning ijtimoiy infratuzilma obektlariga

to'sqinliksiz kirishini, transportdan, aloqa va axborot vositalaridan to'sqinliksiz foydalanishi ta'minlanishi kerak.

Umumiy o'rta ta'lim maktablari ijtimoiy infratuzilma obektlari ro'yxatiga kiradimi? Nega yaqinda Sirg'ali tumanida yangi qurilgan umumiy maktablarda nogironligi bo'lgan bolalar uchun shart-sharoitlar yaratilmadi? Bu qonun buzilishiga kirmaydimi?

Qaror loyihasida bir tomondan sinov tariqasida alohida sinflarni tashkil etish kiritilgan bo'lsa-da, ikkinchi tomondan ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash bo'yicha rejalar kiritilgan. Turli xil nogironligi bo'lgan bolalar uchun maxsus ixtisoslashtirilgan maktab-internatlari oldingi davrdan bizga meros bo'lib qolgan. Maxsus ta'limning kamchiliklari bor.

Birinchidan, ularning soni cheklangan bo'lib, barcha nogironligi bo'lgan bolalarni qamrab olish salohiyatiga ega emas. Ayniqsa, chekka hududlarda istiqomat qiluvchi bolalar asosan shahar markazlarida joylashgan maktab-internatlariga borib, oila a'zolaridan yiroqda yotoqxonalarda yashab o'qishga majbur bo'lmoqdalar. O'quv jarayoni qanchalik sifatli yo'lga qo'yilmagan bo'lsa-da uylaridan uzoqda yashash yosh bolalarning ruhiy rivojlanishi va oiladagi olishi kerak bo'lgan tarbiyaga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Qaror loyihasida maxsus maktab-internatlarni optimallashtirish va bosqichma-bosqich nogironligi bo'lgan bolalarni ommaviy maktablarga o'tkazish o'rniga, maxsus ta'limni yanada rivojlantirish choralari ko'zda tutilgan.

Ikkinchidan, cheklangan davlat budjetiga maktab-internatlarni doimiy moliyaviy ta'minlab turish, yangi maxsus maktablar va yotoqxonalarini qurish hamda maxsus maktablarining qo'shimcha xodimlariga ish haqi to'lash kabilar xarajatlarning keskin oshishiga olib kelishi mumkin. Buning o'rniga, umumiy maktablarda nogironligi bo'lgan bolalar uchun shart-sharoitlar yaratib, ularni o'quv jarayoniga qo'shish davlat budjetini tejash va hozirda maxsus ta'limga yo'naltirilayotgan mablag'larni inklyuziv ta'limni rivojlantirishga imkoniyat yaratishi mumkin.

Misol uchun, ko'zi ojiz bola, agar Brayl yozuvidagi maxsus darsliklar va moslamalar bilan ta'minlansa, umumiy o'rta ta'lim maktabiga pedagogika yo'nalishi bo'yicha OTMni bitirgan ko'zi ojiz o'qituvchi ishga qabul qilinsa, maxsus maktab-internatiga ehtiyoj qolmaydi. Bu orqali ham ko'zi ojiz bola inklyuziv sharoitda ta'lim olish huquqiga ega bo'lib, ham ko'zi ojiz o'qituvchi munosib ish bilan ta'minlanadi.

Ko'pchilik ota-onalar ham o'zlarining bor e'tiborlarini va moliyaviy mablag'larini farzandlarini davolatish va sog'lomlashtirish, tibbiy rehabilitatsiya orqali «normal» holatga keltirishga sarflashadi. Ammo tiklab bo'ladigan holatlar bor va tiklab bo'lmaydigan holatlar bor. Natijada nogironligi bo'lgan bolalar boshqa bolalarga qaraganda o'quv jarayonidan ortda qolib ketishadi va sifatsiz uy ta'limi bilan kifoyalaniq qolishadi.

Kiyim tikish jarayoni uch asosiy bosqichdan iborat: 1. Model, konstruktsiya va andazalar tayyorlash; 2. Gazlamani tikishga tayyorlash va bichish (ya'ni tayyorlov -

bichish Ilcha<tkasidagi ishlar); 3. Buyumni tikish va bezash. Kiyimlarni ko'plab ishlab chiqarish uchun buyumlarning modellarini yaratish va loyihalash bilan modalar uyi, texnika, tajriba laboratoriyalari, ayrim korxonalarda esa yuqori malakali rassom - modelerlar va konstruktorlari bo'lgan eksperimental sexlar modalar uyi rahbarligida shug'ullanadi. Buyumlarni konstruksiyalash ular konstruksiyasini yaratish jarayonidan iborat. Konstruksiya buyumning haqiqiy kattalikdagi chizmasi ho'lib, unda qirqimlar bo'yicha detallaming tutashish joylari va tikish llsullari ko'rsatiladi. Andazalar, texnik hujjatlar va modellaming namunalari tikuvchilik fabrikasiga keltiriladi. Har bir tikuvchilik korxomisida tikish jarayonida kiyim uchta a<();Siy uchastkadan; eksperimental sex, tayyorlov-bichish Ilchastkasi va tikuv sexidan o'tadi. Fabrika eksperimenta] sexi xodimlarining vazifalari: modalar uyidan modellar namunalarni, kiyim andazalarini va texnik hujjatlarini olish; andazalami tekshirish; ko'paytirish Vd tayyo~h; andazalami aralash joylashtirish uchun razmer va roslami birlashtirish; andazalami ekspremental yo'l bilanjoylashtirish va gazlama sarli normasini aniqlash; trafaretlar tayyorlash; ishlab chiqarishda gazlamalardan rug'ri foydalanishni nazorat qilishdan iborat. Tayyorlash sexida gazlamalar qabul qilinadi va saqlanadi, sifati tekshiriladi, gazlama to'plari uzunligi o'lchanadi va saralanadi, to'sharnalarga gplzarna tanlanadi, to'shamalaming ustki qavatlarini bo'rlanadi. Bichish sexida gazlamalar to'shaladi, to'shama bo'laklarga qirqiladi, buyum detallarini qirqib olinadi, bichish sifati rekshirilib, bichilgan detallar to'plab qo'yiladi. Tikuvchilik sexida choklaydigan va maxsus mashinalar, shuningdek namlab - isitib ishlov beradigan uskunalar bilan jihozlangan texnologik potolda]da kiyim tikiladi. Yirik korxonalarda pardoqlash sexida namlab - isitib ishlash operatsiyalari bajariladi, natijada tayyor kiyim tovar ko'rinishini oladi. Pardoqlash sexidan kiyim tayyor maxsulotlar omboriga jo'natiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ahmadjonov, A Abdullayev, M Mamayusupov, O Umarjonov. (2021). Raqamli iqtisodiyotda boshqaruv muammolari. Science and Education, 2(10), 636- 642.
2. AA, Mulyadinov Farkhod Muratovich. (2021). RAQAMLI IQTISODIYOT TUSHUNCHASI, AFZALLIKLARI VA AMALIY ANAMIYATI. AXBOROTKOMMUNIKACIYA TEXNOLOGIYALARI VA TELEKOMMUNIKACIYALARNING ZAMONAVIY MUAMMOLARI VA ECHIMLARI ONLAIN RESPUBLIKA ILMIIY-TEHNIK ANJUMANINING MATRUZALAR TUPAMI, 2 (6), 794
3. A Abdullaev. (2021). RAQAMLI IQTISODIYOT - KADRLAR TAYYORLASHNING DOLZARB MASALALARI. Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyotning o'ziga xos xususiyatlari, uning ...
4. A Akhrorjon, K Zumradkhan. (2022). THE IMPACT AND RESULTS OF MEMBERSHIP OF THE WTO ON THE EDUCATION SYSTEM. Educational Research in Universal Sciences 1 (5), 24-32